

РЕЦЕНЗІЯ
НА ДИСЕРТАЦІЮ КОЛБАСОВОЇ ХРИСТИНИ ВАСИЛІВНИ
«ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО
ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З
КОХЛЕАРНИМИ ІМПЛАНТАМИ»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність обраної теми. Актуальність теми дисертаційного дослідження Колбасової Христини Василівни зумовлена низкою чинників, що мають як теоретичне, так і прикладне значення в межах сучасної спеціальної психології та інклюзивної освіти. У центрі наукового пошуку - психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, що становить важливу наукову та практичну проблему з огляду на сучасні виклики реабілітації, соціалізації та інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Сучасний стан розвитку спеціальної психології та суміжних галузей вимагає перегляду традиційних уявлень про інтелектуальний потенціал дітей з кохлеарними імплантами. Водночас світова тенденція до розширення меж інклюзії актуалізує потребу у вивченні менш очевидних, проте критично важливих складових когнітивного функціонування. У цьому контексті тема дисертаційного дослідження здобувачки заслуговує на особливу увагу.

Насамперед, варто підкреслити, що проблема формування невербального інтелекту в дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами на сьогодні є не лише малодослідженою, але й методологічно складною з огляду на поєднання сенсорних, когнітивних і соціально-психологічних чинників, що впливають на розвиток особистості дитини. Значне поширення практики кохлеарної імплантації серед дітей раннього і дошкільного віку створює запит на нові психолого-педагогічні підходи до супроводу таких дітей, зокрема в

контексті інклюзивної освіти. Сам по собі факт сприйняття звуку не гарантує повноцінної інтеграції у соціум чи засвоєння комунікативних навичок.

Актуальність обраної проблематики особливо посилюється в умовах цифрової епохи, де візуальна інформація набуває домінуючого значення, а здатність до її ефективної обробки виступає не просто додатковою навичкою, а одним із ключових факторів адаптації. Саме тому дослідження невербального інтелекту як багатовимірної когнітивної структури, що формує основу для емоційного, соціального і пізнавального розвитку, має виняткову значущість.

По-перше, зростання кількості дітей, яким проведено кохлеарну імплантацію, обумовлює необхідність переосмислення стратегій психолого-педагогічного супроводу таких дітей. Здобуття здатності сприймати звуки через імплант є лише одним із компонентів їхнього розвитку. Складні механізми нейропластичності, сенсорної компенсації, емоційної адаптації та соціальної інтеграції потребують цілісного і міждисциплінарного підходу. Саме у цьому контексті вивчення феномену невербального інтелекту набуває особливої ваги.

По-друге, дослідження демонструє, що невербальний інтелект виступає не лише як когнітивна здатність до обробки зорово-просторової інформації, а як інтегративна психологічна структура, що включає емоційні, особистісні й соціальні компоненти. У випадку дітей з кохлеарними імплантами, розвиток невербального інтелекту відіграє критично важливу роль у компенсуванні порушень вербальної комунікації, формуванні базових когнітивних механізмів, усвідомленні себе у світі та адаптації до вимог соціального середовища. Таким чином, даний аспект виходить за межі вузько-когнітивного підходу і стає об'єктом комплексного вивчення.

По-третє, значна увага у дослідженні приділяється практичному виміру: розроблено структурно-функціональну модель невербального інтелекту, що включає когнітивну, особистісну та соціальну компоненти, а також запропоновано апробовану програму корекційно-розвиткової роботи – «Метаігрова психотерапія у роботі з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами». Крім того,

важливою є ідея, закладена в основі дослідження, про те, що розвиток невербального інтелекту не може бути зведеним до вузько когнітивного процесу. У ньому переплітаються елементи емоційної виразності, міжособистісної взаємодії та суб'єктивної рефлексії, які у випадку дитини з кохлеарним імплантом виконують компенсаторну, адаптивну й навіть ідентифікаційну функцію. Це є свідченням не лише актуальності, а й наукової новизни та прикладної цінності обраної теми, що має потенціал для імплементації в інклюзивно-ресурсні центри, дошкільні навчальні заклади та програми підготовки фахівців.

По-четверте, дослідження реагує на запити сучасного суспільства щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з кохлеарними імплантами, що відповідає принципам безбар'єрності, інклюзії та гуманізації освітнього процесу. За умов динамічних соціокультурних змін, воєнного стану та ускладнень у сфері освітньої реабілітації, проблема соціалізації таких дітей потребує особливої уваги з боку науковців, практиків та освітян.

З огляду на наведене, тема дослідження не лише відповідає актуальним запитам сучасної науки й практики, а й має вагомі передумови для подальшого розвитку. Її значущість визначається як внеском у розвиток спеціальної психології, так і безпосереднім впливом на підвищення ефективності психологічної допомоги дітям з кохлеарними імплантами в контексті інклюзивної освіти.

В умовах посилення викликів, зумовлених соціальними трансформаціями, гуманітарною кризою, зростанням кількості дітей з сенсорними порушеннями, які потребують спеціальної підтримки, тема набуває ще більшої ваги. Забезпечення психоемоційного благополуччя та формування адаптивних механізмів у таких дітей є не лише науковим, але й суспільним пріоритетом.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні.

У дисертаційному дослідженні Христини Колбасової, наукові положення, висновки та практичні рекомендації мають високий ступінь обґрунтованості, що

зумовлено цілісною методологічною побудовою дослідження, системним аналізом джерельної бази, широким теоретичним і емпіричним підґрунтям, а також практичною апробацією запропонованих підходів.

Теоретичне підґрунтя дослідження охоплює широкий спектр міждисциплінарних знань із загальної, вікової, спеціальної та педагогічної психології. У роботі ґрунтовно розкрито сутність і структурні компоненти поняття «невербальний інтелект», його зв'язок із когнітивним, емоційним, соціальним розвитком дитини, особливо в контексті сенсорної депривації, спричиненої втратою слуху. Авторка детально аналізує сучасний стан дослідження кохлеарної імплантації як технології, що суттєво змінює сенсорне сприйняття, впливаючи на всі рівні розвитку особистості. У дисертації здійснено термінологічний аналіз ключових понять, що забезпечує концептуальну ясність та послідовність викладу.

Робота Христини Колбасової складається з трьох розділів, кожен із яких логічно розкриває теоретичні, емпіричні та прикладні аспекти дослідження формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

У першому розділі дисертації здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз проблеми. Авторка актуалізує міждисциплінарний підхід до вивчення кохлеарної імплантації як феномена спеціальної психології, висвітлює вікові особливості дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, а також розглядає сутність і структуру невербального інтелекту в контексті загальної та спеціальної психології. Теоретичне обґрунтування супроводжується системним аналізом категоріального апарату, еволюції поняття «невербальний інтелект» та його функціонального значення у розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

У другому розділі дисертаційної роботи представлено результати емпіричного дослідження, яке здійснювалося за допомогою валідного та репрезентативного психодіагностичного комплексу. Авторка розкриває специфіку когнітивної, особистісної та соціальної компонент невербального

інтелекту в дітей із кохлеарними імплантами, аналізує їх структурні особливості та чинники впливу. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу рівнів сформованості означеного інтелекту, що дозволило виявити закономірності його розвитку у контексті специфіки сенсорного дефіциту та умов соціалізації.

У третьому розділі обґрунтовано та апробовано корекційно-розвиткову програму, спрямовану на формування невербального інтелекту в дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Розроблена «Метаігрова психотерапія у роботі з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами». Ця програма була розроблена авторкою з урахуванням специфіки невербального розвитку та включала інноваційні методи (артотерапія, робота з метафоричними асоціативними картами, ігрова психотерапія). Аналітичний огляд результатів формувального експерименту підтвердив статистично достовірну ефективність програми та її доцільність для використання в умовах інклюзивної освіти й спеціалізованої психологічної допомоги.

Таким чином, результати дослідження становлять суттєвий внесок у розвиток сучасної наукової парадигми психологічної допомоги дітям старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, а також слугують підґрунтям для подальших досліджень у сфері нейропсихології, когнітивної психотерапії та інклюзивної педагогіки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше сформульовано сутність невербального інтелекту старших дошкільників з кохлеарними імплантами;
- сформульовано поняття «структура невербального інтелекту» у дітей з кохлеарними імплантами;
- теоретично розроблено та експериментально обґрунтовано модель невербального інтелекту;
- обґрунтовано новий концептуальний підхід та визначено особливості трьох структурних компонентів невербального інтелекту та їх

складових у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами;

- розроблено систему психокорекційної і психотерапевтичної роботи, спрямованої на формування невербального інтелекту у старших дошкільників з кохлеарними імплантами;
- теоретично і праксеологічно обґрунтовано ефективність системи формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, використання якої забезпечує динаміку розвитку їх особистості в цілому та окремих здібностей, компонент структури особистості зокрема;
- удосконалено методи психолого-педагогічного впливу на ефективний розвиток дітей з кохлеарними імплантами.
- надано наукові рекомендації, які сформульовані на основі як теоретичних розвідок, так і практичних напрацювань, що знайшли своє втілення у програмі психокорекційної допомоги, яка була впроваджена в низці закладів освіти (це вказує на прикладну значущість дослідження та підтверджує його обґрунтованість у реальних освітніх умовах).

Дисертанткою уточнено низку концептуальних, термінологічних та структурно-функціональних аспектів проблематики формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами; структуру невербального інтелекту в контексті спеціальної психології, що охоплює когнітивну, особистісну та соціальну компоненти (кожна з них розглядається як функціонально автономна, але взаємопов'язана сфера, що в сукупності формує загальний рівень невербального інтелекту); методологічні підходи до дослідження психічного розвитку дітей із кохлеарними імплантами, що дозволило виокремити психодіагностичну модель оцінки невербального інтелекту. Отже, завдяки теоретичній інтерпретації, моделюванню та експериментальній перевірці авторських положень, здобувачкою уточнено наукові уявлення про структуру, функціонування та корекцію невербального

інтелекту в контексті спеціальної психології дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження Христини Колбасової є вагомим внеском у спеціальну психологію, зокрема в напрямок психолого-педагогічного супроводу дітей з кохлеарними імплантами. Основна цінність роботи полягає у створенні цілісної, науково обґрунтованої та емпірично перевіреної моделі формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Зазначена модель охоплює когнітивну, особистісну та соціальну компоненти, що дозволяє комплексно оцінювати і впливати на розвиток ключових психічних функцій цієї категорії дітей.

Результати дослідження мають високу прикладну значущість для практичних психологів, вихователів, асистентів/вихователів закладів дошкільної освіти та фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. Запропонований авторкою психодіагностичний комплекс забезпечує надійну оцінку рівня сформованості невербального інтелекту, дає змогу виявити індивідуальні особливості розвитку кожної дитини старшого дошкільного віку з кохлеарним імплантом, своєчасно діагностувати труднощі та планувати цілеспрямовану корекційну роботу. Особливої уваги заслуговує розроблена та апробована програма, що спрямована на стимуляцію пізнавальних процесів, розвиток емоційної сфери та соціальних навичок.

Ефективність запропонованих психолого-педагогічних технологій підтверджена емпіричними даними: діти, які брали участь у програмі, продемонстрували значне покращення показників невербального інтелекту, особливо в аспектах візуально-просторового аналізу, розпізнавання невербальних сигналів та емоційної обізнаності. Емпіричні дані оброблено із використанням математико-статистичного апарату (U-критерій Манна-Уїтні, t-критерій Стюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона), що забезпечує статистичну достовірність результатів. Було виявлено суттєві зміни у рівнях сформованості компонентів невербального інтелекту в експериментальній групі, що дозволяє

зробити аргументовані висновки про ефективність запропонованого підходу. Таким чином, запропонована система може бути ефективно використана в практиці інклюзивної освіти, а також адаптована для індивідуальної психокорекційної роботи.

Крім того, результати дослідження мають потенціал для подальшого використання у підготовці освітніх програм, методичних матеріалів для фахівців, а також у розробці стратегій супроводу дітей з кохлеарними імплантами на різних вікових етапах. Практична цінність дисертації також полягає у створенні науково обґрунтованих основ для побудови безбар'єрного інклюзивного освітнього середовища, орієнтованого на розвиток когнітивного, емоційного і соціального потенціалу кожної дитини старшого дошкільного віку з кохлеарним імплантом.

Отже, сукупність теоретичних положень, практичних результатів та методичних рекомендацій, запропонованих у дисертаційній роботі, є системно обґрунтованою, методологічно цілісною та практично верифікованою. Це свідчить про високий рівень наукової зрілості дослідження і його вагомий внесок у розвиток спеціальної психології, зокрема в напрямі психолого-педагогічного супроводу дітей з кохлеарними імплантами.

Основні результати дослідження представлено у 21 науковій праці (20 одноосібні), з них: 1 колективна стаття в електронному науковому періодичному фаховому виданні інших держав, який включений до міжнародних наукометричних баз Scopus; 1 одноосібна стаття в колективній монографії в науковому періодичному виданні інших держав, 5 статей у наукових фахових виданнях України, категорії «Б», що включені до міжнародних наукометричних баз з психології; 2 статті в електронних наукових періодичних фахових виданнях інших держав; 12 публікацій апробаційного характеру.

Дискусійні положення та зауваження.

Позитивно оцінюючи дисертацію Христини Колбасової, вважаємо за потрібне зазначити дискусійні положення та окремі зауваження щодо змісту дисертаційної роботи:

1. У дисертаційному дослідженні недостатньо уваги приділено індивідуальним прикладам формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. Незважаючи на представлення цілісної моделі формування невербального інтелекту, варто ширше окреслити особливості, що зумовлюють відмінності в його розвитку, зокрема: вікові періоди проведення імплантації, попередній слуховий досвід, тривалість реабілітаційного періоду та ступінь залученості батьків. Розгляд цих факторів забезпечить більш повне розуміння варіативності розвитку невербального інтелекту та підвищить ефективність індивідуалізації психолого-педагогічного супроводу.

2. При визначені організаційних умов експериментального дослідження досить стисло окреслено особливість вибірки. Бажано детально охарактеризувати гендерні, соціальні та демографічні особливості досліджуваних дошкільників.

3. У дисертації після проведених досліджень зазначаються результати достовірності проведеного дослідження: критерії Пірсона, Манна-Уїтні. Необхідно роз'яснення, щодо цифрових значень: яким чином вони характеризують отримані результати; чому саме ці критерії було використано з метою презентації результатів дослідження.

4. Доцільним видається доповнення до роботи «Додатків», зокрема з метою представлення зразків діагностичних методик, що використовувались у межах емпіричного дослідження. Це дозволило б практикам та дослідникам більш глибоко ознайомитися з інструментарієм та логікою дослідження, що стали основою авторського підходу.

Однак, висловлені зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку даного дослідження, що має вагому новизну, теоретичну та практичну значущість.

Загальний висновок. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Колбасової Христини Василівни «Психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого

дошкільного віку з кохлеарними імплантами» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що має безперечну наукову новизну, вагому теоретичну і практичну значущість та відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України №341 від 21.03.2022 року, №502 від 19.05.2023 року, №507 від 03.05.2024 року), а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

РЕЦЕНЗЕНТ

доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з
порушеннями сенсорного розвитку,
Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Світлана ЛИТОВЧЕНКО

